

ÌFIWÉRA ÀSÀ ÌSOMOLÓRÚKỌ LÁÀÁRÍN ÀWỌN YORÚBÁ ÀTÌ ÀWỌN ÒGÙ NÍ ÌLÚ ÀGBÁDÁRÌGÌ, NÍ ÌPÍNÌLÈ ÈKÓ

Títílàyò ÒNÁDÍPÈ-SHALOM

Department of Linguistics,
African Languages and Communication
Arts, LASU, Ojo, Lagos.
08024504018 / titilayo.onadipe-shalom@lasu.edu.ng

Mercy NOVIYON

Department of Linguistics,
African Languages and Communication
Arts, LASU, Ojo, Lagos.
07012986497 / mmercy1996@gmail.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20773117>

Àṣamò

Pépà yíi dálé ìfiwéra àsà ìsòmólórúkọ láàárín àwọn Yorùbá àtì àwọn Ògù ní ìlú Àgbádàrìgì, ní ìpínlè Èkó. Ìlú Àgbádàrìgì jẹ àwùjọ elédè púpò tí àwọn Ògù àtì àwọn Yorùbá tí n bára wọn gbé láti ojó pípé. Òpò àwọn ará ìlú tí tipa èyí di gbédègbéyò, Ìgbépapò yíi tí ẹ okùnfà iwónúra èdè àtì àsà Yorùbá àtì Ògù. Òpò isẹ isáájú tí ó ti wo àsà ìsòmólórúkọ àwọn Yorùbá kò ẹ àfiwéra àsà èyà méjèjì. A ẹ isẹ-iwádíi yíi láti le mọ àwọn ìjọra àtì iyàtò tí ó wà láàárín àwọn èyà méjèjì yíi. Bákan náà, isẹ yíi yóò tannmólè sí idí tí òpòlópò àwọn Ògù ẹ n fún àwọn ọmọ wọn ní orúkọ Yorùbá gégé bí orúkọ àbísọ kínni tàbí èkejì. Tíòrì Itúpalẹ Àṣàfiwéra ní a lò fún isẹ yíi. Àbájáde iwádíi yíi fi hàn pé òpòlópò àwọn ìpín-sí-sòrí orúkọ Yorùbá bí i orúkọ àbísọ, àmútòrunwá, inagijẹ, orúkọ idílẹ̀ àtì isẹ ní ó farahàn nínú orúkọ Ògù. Bákan náà, bí ó tilẹ̀ jẹ pé orúkọ àkókó lè jẹ orúkọ Ògù / Kiristeni/Musulumi, òpòlópò nínú àwọn Ògù ní ó ní orúkọ Yorùbá gégé bí orúkọ àbísọ kejì. Iwádíi yíi fídíi rẹ̀ múlẹ̀ pé ọ̀nà sòmólórúkọ yíi fún wọn ní òpòlópò ànfààní láti fi wọn hàn gégé bí èlẹ̀yà méjì. Bí ó tilẹ̀ jẹ pé síso èdè Yorùbá wúlò, tí orúkọ Yorùbá mú èrè nílá wá, síbẹ̀ pépà yíi mú un dání lójú pé àwọn Ògù fẹ̀ràn àsà wọn àtì pé wọn kò fi orúkọ ibílẹ̀ wọn ẹrẹ̀.

Kókó Ọrọ: Àgbádàrìgì, àsà ìsòmólórúkọ, Ògù, Yorùbá, itúpalẹ̀ àṣàfiwéra

1. Ifáàrà

Yorùbá bọ̀ wọn ní ilẹ̀ ní à n wò kí á tó so ọmọ lórúkọ. Àwọn Yorùbá a máa sọ ọmọ ní orúkọ ní ojó kejo bí wọn bá jẹ̀ ibejì. Bákan náà, ojó kẹsàn-án ní wọn n sọ ọmọkùnrin lórúkọ, ojó kéje ní tí ọmọbínrin. Àwọn ohun ìsòmólórúkọ oríṣíiríṣíi sílẹ̀ bí i oyin, epo, àádùn, èkọ, ọkà, iyò, ataare, obì, orógbó, omi, ọtí àtì bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Ní ojòisòmólórúkọ ní wọn yóò sẹ̀sẹ̀ gbé ọmọ bọ̀ síta. Èyí ní Yorùbá n pè ní ikómojádé. Gbogbo àwọn àgbààgbà ilẹ̀ àtì àwọn ọrẹ̀ àwọn idílẹ̀ náà yóò wá láti bá wọn yò. Lára àwọn ohun èlò fún ìsòmólórúkọ láàrin àwọn Yorùbá ní àádùn, ataare, epo, èkọ, iyò, ọkà, obì, orógbó, omi. Ènì tí ó gbé ọmọ lówọ̀ yóò máa mú àwọn nnkan wónyí lókòòkan, yóò máa fi han ọmọ náà, yóò sì wúre. Bí àpẹ̀rẹ̀, Adeoye, (2014) ẹ̀ àlàyé pé bàbá àgbà yóò gbé omi dání, yóò sì wúre, pé:

- Omi: Omi nìyí o,
Omi tí à n mu tí a fí bí ọ
Dúró bá wa mú un láyẹ
Omi kò ní pá ọ lórí,
O kò ní bá omi lọ o,
Ayé rẹ yòò tòrò bí omi àfòwúro pọn.
- Iyọ: Iyọ rẹ é o.
Iyọ ni à n fí se ọbẹ tí ọbẹ fí í dún
Kí Ọlórún fí iyọ sí ayé rẹ kí ayé rẹ dun
- Àádùn, Oyin tàbí Ìrèké: Oyin rẹ é, àádùn rẹ é, ìrèké rẹ é
Dídùn dídùn nilé olóyin
Àádùn ni a n bá lára aadun
Aádun ní ti ìrèké
Ayé rẹ yòò ní aadun
- Obi: Obi rẹ é,
Obi ní í bí ikú
Kí obí bí ikú kúrò lórí rẹ
Kí obí bí aàrun kúrò lórí re
O o maa bi gbogbo abinu-eni danu ni o
Araye ko ni ri o gbese... ati bee bee lo
- Orógbó: Orógbó nìyí
O ó gbóó, o ó tọ́
Orógbó ní í gbóni sáyé
Kó o gbó, kó o tọ́ ó...

Lẹyin tí wọn bá ẹ orò yíi tán, bàbá ọmọ yòò sọ orúkọ àti oríkì ọmọ rẹ fun gbogbo èniyàn, gbogbo wọn yòò pe ọmọ náà ní orúkọ àti oríkì yíi. Lẹyin gbogbo èyí, jíjẹ àti mímu ni ó kàn.

Àwọn àgbà ní “ilé là á wò, kí á tó sọ ọmọ lórúkọ”. Àwọn isẹlẹ̀ idílẹ̀ ọmọ tuntun yíi ni yòò sọ irú orúkọ tí á ò fún ọmọ yíi. Ajao ati Oyebola (2020) sàlàyé pé “the Yorùbá believe that names are embedded with meaning and have a powerful influence on children’s lives in terms of the way they behave and what they become in life. (Ajao àti Oyebola, o.i.488).

Èyí ní pé àwọn orúkọ Yorùbá kún fún ìtumò, wọn sì ní agbára nílá lórí àwọn ọmọ lónà bí wọn ẹ ní hùwà, ohun tí wọn dànì ayé àti bí wọn ẹ jẹ olótiitọ. Sufianu (2020) láà mọlẹ̀ pé orúkọ Yorùbá máa n wáyé lónà méjì. Orúkọ kiíní ni èyí tí ọmọ tuntun náà kò nípa lé lórí, nínú irú àwọn orúkọ báyií, àwọn òbí àti ẹbí ni wọn sọ ọmọ náà ní orúkọ tí ó wù wọn. Orúkọ àbiso ni èyí jẹ. Àpẹẹrẹ, abísólá, títílàyọ, fóláṣadé, Irúfẹ orúkọ kejì ni èyí tí ó jẹ pé ọmọ tuntun yíi ní yòò sọ orúkọ tí á òò fí pé é, èyí kò sí lówó àwon òbí ọmọ náà. Èyí ni orúkọ àmútòrunwá. Àpẹẹrẹ ni Taíwò, kẹhíndé, Ìgè, Oké àti bèẹ̀ bèẹ̀ lọ.

1.1. Eré-ìdí isẹ̀ iwádíí

Eré-ìdí isẹ̀ yíí ní láti ẹ̀ iwádíí ìjọra àti iyàtò tí ó wà nínú àṣà ìṣomọlórúkọ láàárín èyà Yorùbá àti èyà Ògù.

1.2. Àgbéyèwò isẹ̀ aṣíwájú

Àwọn isẹ̀ aṣíwájú lórí àṣà ìṣomọlórúkọ àti ifiwéra àṣà yíí láàárín èyà méjì ní Adebajo (2023); Senayon (2023), Oni (2018) àti Bamidele (2010). Adebajo gbà pé orúkọ ọmọ ní ìjọnu ọmọ, nítorí náà, Yorùbá a máa sọ ọmọ ní orúkọ nítorí ìdí mífà pàtàkì. Lára ìdí náà ní láti fí ìdílé ọmọ hàn, láti fí ìrètí àwọn ọbí ọmọ hàn àti láti ẹ̀ ìjọnu fún ọmọ láti yera fún iwà ìbàjẹ ní àwùjọ kí ó má baá ba orúkọ rere tí àwọn ọbí/ẹbi rẹ ní. Senayon (2023) tọka sí irúfẹ̀ orúkọ miiran láàárín àwọn Ògù. Ó ṣàlàyé bí ọpọlọpọ̀ àwọn ọmọ bíbí Ògù ẹ̀ ní fí sípèlì èdè Yorùbá kọ orúkọ wọn. Ònkòwé kominú sí irú isẹ̀lẹ̀ yíí nítorí èrò pé èdè Yorùbá sànsàn ju èdè Ògù lọ ló sáabá fa èyí. Oni (2018) ẹ̀ afiwéra àṣà ìṣomọlórúkọ láàárín àwọn Yorùbá àti àwọn ẹ̀lẹ̀sìn kirisiténì àti mùsùlùmí. Ó ṣàlàyé pé ọpọlọpọ̀ àwọn isẹ̀ tí ó rọmọ̀ àṣà ìṣomọlórúkọ ní ó ti kásẹ̀ nílẹ̀ láàárín àwọn ẹ̀lẹ̀sìn ìgbàlódé wònyí. Bamidele (2010) ẹ̀ àgbéyèwò ipa tí àṣà ní kó nínú ètò ìṣomọlórúkọ ní àwùjọ àwọn Igbo àti Yorùbá ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríà. Olùwádíí lo àwọn olùgbé Abadina nínú ọgbà ilẹ̀-ẹ̀kọ̀ fásitì Ìbàdàn.

1.3. Èròngbà isẹ̀

Isẹ̀ yíí yóò tàmọ̀lẹ̀ sí ipa tí ìbágbépo àwọn èyà Yorùbá àti èyà Ògù méjèjè kó lórí àṣà ìṣomọlórúkọ àwọn Ògù. Báká náà, yóò ṣàlàyé ìdí tí àwọn Ògù fí ní sọ ọmọ wọn ní orúkọ Yorùbá.

2. Tíòrì àmúlò

Tíòrì àmúlò fún isẹ̀ yíí ní tíòrì ìbàra-ẹ̀ni-gbépo. Taine ní agbátèrù tíòrì yíí tí ó bèrè láàárín ọdún 1828-1993. Ohun tí ó jẹ̀ sọsiólójì lógún ní ìgbé ayé èdà nínú àwùjọ, ìgbàgbọ̀, àṣà, iwà, èdè èdà tí ó jẹ̀ ọpómúlérò fún èdà ayé ní tíòrì yíí gúnle. Ọ̀kàn lára èròngbà sọsiólójì ní láti dáhùn àwọn ìbèrè bí i báwo ní àwùjọ ẹ̀ ní sísẹ̀? Gbogbo isẹ̀lẹ̀ tó jẹ̀ mó ọmọniyàn àti ìbásepò láàárín wọn ní wọn ní pé ní tíòrì sọsiólójì. Tíòrì yíí ní ẹ̀ afihàn bí àwùjọ ẹ̀ ní rí àti ipò tí àwùjọ wà. Èyí ní pé bóyá àwùjọ dúró sọjú kan tàbí àyípadà ní dé bá àwùjọ.

3. Orírun Èyà Ògù

Yorùbá bọ̀, wọn ní okùn kò ní gùn tí tí kó máa ní ibi tí ó ti sẹ̀ wá. Bẹ̀ẹ̀ sì ní kò bójú mu kí a ẹ̀ iwádíí ní ilú Àgbádàrigi láì mẹnuba itàn àti ọ̀rò ilú náà. Itàn fiyẹ̀ wá pé a tẹ̀ ilú yíí dó ní nńkan bí ọdún 1425. O jẹ̀ ọ̀kàn lára ilú tó lókikí nítorí ọpọlọpọ̀ nńkan nílá-nílá tó ti sèlẹ̀ níbẹ̀ nígbà kan rí. Ọpọlọpọ̀ nńkan àdáyéba ló wà níbẹ̀, ọ̀wòèrú lọ sì mú ilú yíí lókikí gan-an ní ìgbà tí à ní wí yíí ilú Àgbádàrigi wà ní etí bebe ọ̀sà. Àwọn Ògù jẹ̀ èyà kan tí wọn kó ara jọ tí wọn sọ èdè pàtàkì kan tí à ní pé ní Ògùgbè bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé àṣipè ní Egun tí àwọn ọpọlọpọ̀ ní pé wọn (Onadipe-Shalom, 2013). Gégé bí itàn ẹ̀ sọ fún wá pé ilú Ìdàhómẹ̀ ní àwọn èyà Ògù yíí ti ẹ̀ wá. Ní ilú Ìdàhómẹ̀ yíí oríṣí àwọn èyà tí wọn parapo tí wọn jọ ní sọ èdè tí à ní pé ní **ÒGÙGBÈ** yíí ní **WEDA WÈÈMÈ**, GÁ.

Àwọn tí à ní pé ní Ogu wá láti oríṣun méréni ọ̀tọ̀tọ̀, Àwọn oríṣun yíí ní àwọn **WHEDA**, àwọn **WHRA**, àwọn **WHEME** àti àwọn **GA/EWE**. Àwọn ibátan wọn tàm káàkiri ilẹ̀ Tógò, orílẹ̀ èdè Bèné àti Ghana. Gbaggi ní orúkọ ilú yíí tẹ̀lẹ̀ kódà wọn sì ní lo orúkọ yíí tí wọn bá ní sọ èdè Ògù. Isẹ̀ àgbè àti isẹ̀ ọ̀dẹ̀ sí ẹ̀ ní àwọn èniyàn tí a kókó mó lórí ilẹ̀ Àgbádàrigi ní ẹ̀. Àgbède ní ó gbájumọ̀ júlọ̀ ní ìdí isẹ̀ àgbè. Itàn fí yé wá pé bí wọn bá bèrè lówò àwọn èniyàn yíí pé ibo ní wọn ti rí gbágúdà, àgbàdò, ewébe àti ohun ọ̀gbìn dídàrà rà? Èsì tí wọn máa ní fún wọn ní pé

“Agbethegrèmè” èyí tùmò sí oko Àgbèdè ní èdè Ògù. Orúkọ yìí ni àwọn Yorùbá sọ di Àgbádàrigì, òun nàà ni àwọn Òyìnbó sọ di Badagry.

Orísi èyà méjì ni a gbọ pé ó wà ní ilú Àgbádàrigì. Àwọn Ògù àti Àwòrì Yorùbá tó wá sí Àgbádàrigì nítorí ogun àwọn Ìdàhòmé àti ti Òyó ni nńkan bí ọ̀dún rún ọ̀dún sẹ̀yìn nítorí èyí ní àrìyànjiyàn fí wà lórí èyà tó ni ilú nàà. Àwọn kan sọ pé Àwòrì Yorùbá ló ni Àgbádàrigì nígbà tí àwọn miiran sọ pé àwọn Ògù ló ni í. Sùgbón, kò sí àkòsilẹ̀ Kankan láti fí gbe ọ̀rọ̀ yìí. A sì tún rí wí pé Àgbádàrigì kún fún àwọn Ògù tó n sọ èdè Gu tí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ wọn tánkálẹ̀ ní ihà ilà oòrùn ní orílẹ̀ èdè Bẹ̀nẹ̀. Lónà kejì èwè, àwọn tó sọ pé Àwòrì ló ni Àgbádàrigì nàà mọ ohun tí wọn n sọ. Àwọn ipínlẹ̀ méjì tí Ògù pọ̀ sí jù ni ipínlẹ̀ Ògùn àti ipínlẹ̀ Èkó. Ní ipínlẹ̀ Ògùn, àwọn ibi tí a ti lè rí àwọn Ògù ni Adó-odò, Igbèsà, Owódé-yewa tí wọn n pè ní Owóde Ègbádò rí, Ọjà-òdàn, Ìdí-Ìròkò, Ìpókíá àti bẹ̀e bẹ̀e lọ. Ní Ipínlẹ̀ Èkó, àwọn ibi tí a ti lè rí àwọn Ògù ni Mowó, Àgbádàrigì, Mòrògbó, Àjára-Topá, Póta, Àjàrakó, Alathakome, Sókí àti bẹ̀e bẹ̀e lọ.

Oríṣírísí ọ̀nà ni àwọn Ògù máa n gbà ẹ̀ se isomolorúko. Bí idílẹ̀ ẹ̀ yàtò, ni òrìṣà tí wọn n sìn ẹ̀ yàtò ní Èyí rí bẹ̀e nítorí àwọn èyà Ògù jẹ àwọn èyà tó ní igbàgbọ̀ nínú òrìṣà gan-an. Bí àwọn òrìṣà yìí ẹ̀ yàtò sí ara wọn ni àwọn èèwọ̀ wọn yàtò tí idílẹ̀ tó n sìn wọn yàtò.

Tí a bá wo ètò isomolorúko àwọn Ogu ní Àgbádàrigì, a òò rí i pé bí obinrin bá bímọ, ó di ojọ̀ tí wọn bá gbé ọ̀mọ nàà wólé kí àwọn ẹ̀bí tò gbà pé àwọn bímọ. Èyí ni pé bí wọn bá bímọ síta, ojọ̀ tí wọn bá gbé ọ̀mọ nàà wólé ni wọn máa kà ní ojọ̀ ibi ọ̀mọ nàà. Bí iyá ọ̀mọ bá ti délé, wọn máa tan iná fún un. Iná yìí máa wà nínú àpààdì (Àfókù ikòkò). Wọn máa gbé iná àpààdì yìí ra ọ̀mọ nàà lójú. Tó bá jẹ ọ̀kúnrin, èmésàn-án, tó bá jẹ obinrin, èmẹ́je ni wọn máa fí ra ọ̀mọ nàà lójú. Sùgbón kì í ẹ̀ gbogbo Ògù ni ó n ẹ̀ se èyí. Alatha ni wón sába máa n ẹ̀ se èyí.

Àwọn “thoin” ilé ní wọn máa n tójú iyá ọ̀mọ àti ọ̀mọ. Thoin ni àwọn obinrin ilé, ẹ̀gbón tàbí àbúrò bàbá lóbinrin, sùgbón tí wọn jẹ àgbàlagbà tí wọn ti mò nípa itójú ọ̀mọ tuntun ni yóò máa ẹ̀ se itójú iyá àti ọ̀mọ. Fún ojọ̀ méjọ̀ ni iyá ọ̀mọ kò fí ní jẹ iyọ̀. Kò sí ní sùn pẹ̀lú ọ̀mọ tó ẹ̀ sẹ̀ bí. THOIN ló máa sùn tí ọ̀mọ. Iyá ọ̀lọ̀mọ á sùn sí ilé lásán lórí ewé ọ̀gèdè. Fún gbogbo ojọ̀ tí iyá máa lò nínú ilé, igbá ni ó má má fí jeun, sùgbón iwádií fihàn pé abẹ̀ ibùsùn ni wọn n ti ewé ọ̀gèdè nàà sì ní òde òní. Fún gbogbo ojọ̀ tí iyá ọ̀mọ yoo lọ nínú ilé igbá ni yóò má fí jeun, igbá ni wọn yóò má fí fún un ni gbogbo itójú tí ó jẹ mó mímu àti jíjẹ. Igbá yìí ni wọn máa fí fún un ní àwọn irú itójú miiran tó jẹ mó jíjẹ àti àwọn òrò idílẹ̀.

Sùgbón ní idájí ojọ̀ ikómo, bàbá ló máa kókó jí. Kò sì ní bá ẹ̀nikẹ̀ni sòrò, ó máa lọ sí odò láti pọ̀n omi ọ̀mọ. Kí ẹ̀nikẹ̀ni tó pọ̀n omi ní odò ní ojọ̀ nàà ni bàbá ọ̀mọ tí gbòdò pọ̀n omi nàà. Ó sì ní ọ̀nà tí ó gbòdò gbà pọ̀n omi nàà. Kò gbòdò kán sílẹ̀ nítorí wọn gbàgbọ̀ pé tí omi yẹn bá kán sílẹ̀, ọ̀mọ nàà á ní ọ̀finkìn. Bí bàbá bá ti pọ̀n omi nàà dè, kò ni gbé e wólè. Ó máa gbé sílẹ̀ ní ita, wọn máa wá ẹ̀tò ẹ̀rù oko. Ẹ̀rù oko bí i ẹ̀wà àti àgbàdò. Wọn máa mú ọ̀kọ̀ àti àdà dání. Wọn lè bọ̀ sí ẹ̀gbé kan ní ita ilé nàà, wọn máa kọ̀ ebè fún oko ní ojọ̀ nàà. Àwọn THOIN ilé á gbé ọ̀mọ dání àti iyá àti bàbá ọ̀mọ. Wọn máa ẹ̀ se iwúre tí wọn bá dé idítíwọn kọ̀ ebè fún ọ̀mọ. Wọn máa gbín ẹ̀rù oko tí wọn gbé dání, wọn ní igbàgbọ̀ pé bí àwọn ẹ̀ gbín ẹ̀rù oko yẹn, bí ó sì ẹ̀ se n dàgbà, ọ̀mọ nàà máa dàgbà, á sì kó ẹ̀rè nínú ohun tó bá n ẹ̀ se. Omi tí bàbá ọ̀mọ lọ pọ̀n ni wọn máa dà sórí nńkan tí wọn gbín. Ní òwúrò ojọ̀ Ikomojade iyá ọ̀mọ pẹ̀lú Thoin tí ó gbé ọ̀mọ dání yóò sàré wólé wọn á sàré ti ilẹ̀kùn awọn tí wọn wà ní ita a máa ta ọ̀fà sí ilẹ̀kùn ofà yìí kíí ẹ̀ se ojúlówó ofà Igi ni wón fí ẹ̀ se é. Tí

wón bá tí padà sílé tán ni ètò ìsọmọlórúkọ máa bèrẹ. Àwọn ohun èlò ìsọmọlórúkọ bíi oyin, òbí orógbó àti bẹẹ bẹẹ lọ yóò tí wà ní ikálẹ̀, àwọn ẹbí àti ará yóò wà níbẹ̀ pẹ̀lu láti sọ ọmọ náà lórúkọ.

Tí wón bá ń bọ̀ láti oko yìí, iyá ló má ńwájú pẹ̀lú àwọn THỌIN tó gbé ọmọ dání. Wón óò sáré wólé, bẹ̀ẹ̀ ni wón máa ti ilẹ̀kùn. Àwọn èniyàn tó ń tẹ̀lẹ̀ wón bọ̀ á máa ta ọfà sí ilẹ̀kùn. (ọfà yìí kílí ẹ̀ ọjúlówó ọfà, àgbélẹ̀rọ̀ ni. Ìgbàgbọ̀ ni pé ọmọ náà a ẹ̀gun ọtá, àti pé kò ní kápá rẹ̀. Wón yóò ẹ̀ ẹ̀yí fún ìgbà méje bí ó bá obinrin tàbí mèsàn-án bí ó bá jẹ̀ ọkùnrin. Ní òwùrò kùtù ọjó Ikomojade Thoin yóò wà igi ètá diẹ̀ wón á fí m̀ariwò ẹ̀nu ọ̀nà tí ó tí gbẹ̀ yìí díí , wón á wà òkúta kékèkè méta ẹ̀yí dúró gégé bí arò-idáná lórí arò yìí ni wón yóò tí se obè ilá pẹ̀lu túwó ninu àpààdì. Thoin yóò ma fi túwó kan ila yìí yóò sì fi kan ọmọ ati iyá ọmọ lenu nigba méje tí ó bá jẹ̀ ọmọbinrin tabi ìgbà mèsàn-án bí o bá jẹ̀ ọmọkùnrin, ti o bá dé orí ikeje tàbí ikeşan-án ni wón yóò tí túwó àti ilá náà bọ̀ iyá ọmọ lenu.

Léyìn ẹ̀yí ni wón máa bèrẹ̀ ètò ìsọmọlórúkọ. Àwọn ohun èlò ìsọmọlórúkọ ẹ̀yà Ògù kò yàtò sí ti ẹ̀yà Yorùbá nítorí iwónúra tí a rí nínú àşà Yorùbá àti Ògù. Lára àwọn ohun èlò ìsọmọlórúkọ Yorùbá àti Ògù.

Yorùbá	Ògù
Obi	Gbanja
Ataare	Thòtẹ̀
Epo	Àmì
Owó	Àkwúẹ̀
Omi	Osìn
Oyin	Viívi

Àwọn ohun èlò bí obi, atare, orógbó, oyin, epo ni wón óò fí ẹ̀ ẹ̀dúrà fún ọmọ tuntun. Gbogbo àwọn ẹbí, ará àti àlẹ̀jò yóò wà ní ìjókòó. Bàbá ló máa kókó sọ ọmọ lórúkọ. Gbogbo àwọn èniyàn tí ó wà ní ìjókòó ni ó lè sọ ọmọ ni orúkọ, bẹ̀ẹ̀ ni wón má a fún iyá ikókó ní owó pé orúkọ tí òun sọ ọ ni kí iyá tẹ̀ mọ ọmọ náà lórí. Bẹ̀ẹ̀ ni àwọn èniyàn tó wà níbẹ̀ á máa fún iyá lówó kó lè tẹ̀ orúkọ òun mọ ọn lórí. Báyyí ni jìjẹ mímu yóò bèrẹ̀.

4. Àgbéyẹ̀wò ìsọrí orúkọ Yorùbá ati Ogu

A óò tẹ̀lẹ̀ àwọn ìsọrí tí Oyèrindè (1986) pín orúkọ Yorùbá sí wònyíí:

- i. Orúkọ Àmútọrunwá
- ii. Orúkọ Àbíso
- iii. Orúkọ Àbíkú
- iv. Oríkì
- v. Orúkọ ìdílé
- vi. Orúkọ oyè ilu
- vii. Orúkọ oyè
- viii. Orúkọ ẹ̀sìn abínibí
- ix. Orúkọ ìnagijẹ

Orúkọ Àmútòrunwá: Ọmọ tí a bí lónà tí ó yàtò sí bí a ẹ̀ ní bí ọmọ máa ń ní orúkọ pàtàkì tí ó so mó ọ̀nà tí ó gbà wáyé.

1. Orúkọ Ìbejì: Àwọn ọmọ tí ó wáyé ní méjì, ọ̀kan lè jẹ ọmọkùnrin, kí èkejì re sì jẹ ọmọbínrin. Bákan náà, ó ẹ̀ é ẹ̀ kí àwọn méjéjì lè jẹ ako tàbí kí wọn jẹ abo. Táyéwò, Kẹhìndé, Ìdòwú, Àlàbá, Ọmọ tí a bí tẹ̀lẹ̀ Ìdòwú àti Ìdògbé ààrin àwọn Ogu, orúkọ àmútòrunwá náà kò gbéyìn rárá. Apeere ni awon wonyi:

Ahoho (Ìbejì); Zinsu, (ọmọkùnrin)

Táyé-Sagbo (ọmọbínrin)

Kẹhìndé-Zinwhe (ọmọbínrin) Táyé,

Tete (ọmọbínrin) Kẹhìndé, Agosí (ọmọbínrin) tabi Agòsú (ọmọkùnrin) tí ó tọka sí Ìgè ninu ede yoruba

Orúkọ Àbísọ: Orúkọ àbísọ pọ̀ ẹ̀pẹ̀tẹ̀ nínú orúkọ Yorùbá, ilé nìkan kọ ni a ń wó ò sọ ọmọ lórúkọ, a tún máa ń wo ìgbà, àsikò àti irú ipò tí àwọn ọ̀bí wà ní àkókò tí ọmọ wáyé bákan náà a tún máa ń wo ibi tí a bí ọmọ náà sí. Àpẹ̀rẹ̀ àwọn orúkọ bí i: Títílàyọ, Bólátító, Afólásadé abbl.

Àwọn ẹ̀yà Ọ̀gùn náà ní orúkọ àbísọ fún àwọn ọmọ wọn. Àpẹ̀rẹ̀ nìwònyí:

Séjíró	Èdà yan nńkan rere
Máùtin	Ọlórún wà
Yẹ̀nukúnmẹ	Ojú mi ni wọn bí i sí
Séwànú	Ọlórún ẹ̀un
Séwèdò	Ọlórún wí
Pẹ̀ntho	Modúpẹ̀
Nunayon	Ojọ ọ̀là á dára
Alihonu	Abíọ̀nà (ọmọkùnrin)
Alihosi	Abíọ̀nà (ọmọbínrin) Whemenu, Whédémè- Abiodun

D. Orúkọ tí ó jẹ mó ipadàwáyé tàbí àjìndé

Orúkọ tí ó jẹ mó ipadàwáyé bàbá tàbí iyá àgbà láààrin àwọn Yorùbá ni Babàrìndé, Babátúndé, Babátúnjì, Iyábòdé, Iyétúndé, Iyéjídé, sugbni laaarinawon Ogu, àwọn orúkọ wònyí ni a rí:

Góthónu/ Tótènmèn (fún ọmọkùnrin)

Whévò/Thòvémè (fún ọmọbínrin)

E. ORÚKỌ Ẹ̀SÌN: Kí àgbàdò tó dáyé, ohun kàn ni adiyẹ ń jẹ. Ẹ̀sìn abínibí Yorùbá pọ̀ púpọ̀, Yorùbá ka ẹ̀sìn abínibí sí púpọ̀ nítorí pé ó ń ẹ̀ ìrànlowọ̀ fún wọn nínú gbogbo ìgbé ayé wọn gbogbo.

ORÚKỌ	ÌTUMỌ
Hunlome	Òrìsà ló mú èyí wá
Hunsu	Olóòsà (ọkúnrin)
Hunsi	Olóòsà (obínrin)
Guusi	Ogun mú èyí wá

E. Orúkọ tí ó jẹ mọ ọdún: Èyí ni orúkọ tí a fún àwọn ọmọ tí a bí ní àkókò ọdún. Àpẹẹrẹ láàárín àwọn Yoruba ni Bódúnrìn, Abíódún, Bódúndé. Àwọn Ogu ni oruko wonyi

Whemenu	Abíódún
Whédémè	

F. Orúkọ Àbíkú: Oríṣìrìṣì orúkọ ẹgàn ni ó wá fún àbíkú, Oyèrìndè (*et.al*) pín orúkọ àbíkú sí ọ̀nà méjì.

- Orúkọ èbè
- Orúkọ àbùkú

G. Orúkọ Èbè: Èyí ni àwọn Yorùbá fi máa ń rọ àbíkú pé kí ó má kú mọ, wọn máa ń fi orúkọ yìi gba àbíkú ní ìmọ̀ràn nígbà mìíràn ni: Dúróoríkẹ̀.

Dúrójayé, Mátànmí, Àkísàtán

GB. Orúkọ Àbùkú: Bí àbíkú ọmọ bá tan àwọn òbí rẹ ní sùúrù ni wọn yóò wá orúkọ yẹyẹ láti fi sáátá irú ọmọ bẹẹ, bí ó bá tún padé wáyé. Orúkọ àbíkú láàárín àwọn Ògù ni:

Kudenupo	Ikú-yọ-èyí -kú
Kugbe	Ikú kọ yìi
Peto	Ọmọtúndé

H. Orúkọ Ìdílẹ̀: A rí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn orúkọ Ògù tí wọn fi ìdílẹ̀ tí a ti bí ọmọ hàn. Àpẹẹrẹ ni àwọn orúkọ isàlẹ̀ yìi:

Orúkọ ìdílẹ̀ onífá láàárín àwọn Ogu

Fásínú (ọkùnrin)	Ohùn ífá
Fààsì (obínrin)	Ìyàwó Ifá
Sohe	Olùbọ sínà

Orúkọ oyè láàárín àwọn Ògù

Akojenu	Oyè tọ sí mi
Ahosi	Ayaba
Ahoui	Ọmọba

Oríkì: Oríkì ni orúkọ kejì tí a máa ń fún ọmọ ní ojọ tí a ba sọ ọmọ lórúkọ, oríkì yìi ni wọn fi máa ń kí èniyàn.

Àpẹẹrẹ oríkì ọkùnrin ni Àkàndé, Àkànmú, Àjàdí àti bẹẹ bẹẹ lọ nígbà tí oríkì obinrin lè jẹ Àsùnlé, Àwèlé, Àjíkẹ, Àtókẹ tàbí Àyìnkẹ.

I. ORÚKỌ ÌNAGIJẸ

Èyí ni orúkọ tí èniyàn máa ń jẹ lẹyìn ìgbà tí ó bá ti dàgbà tán. Bákan náà, àwọn èniyàn, ọ̀rẹ̀, aláduúgbò, ẹgbé àti ọgbà lè fún èniyàn ní orúkọ ìnagijẹ. Orúkọ ìnagijẹ náà ni wọn ń pè ní Àpẹjẹ tàbí Àlájẹ. Fífún èniyàn ní orúkọ ìnagijẹ kì í ẹse ohun àjẹjì láàrin àwọn Yorùbá àti Ogu. Orúkọ ìnagijẹ máa ti ara àbùdà tí a mọ mo mọ irú ẹni bẹẹ bóyá ẹya ara rẹ tàbí iṣẹ tí ó ń ẹse. Àpẹẹrẹ orúkọ ìnagijẹ láàrin àwọn Yorùbá ni Lógunlékò, Afẹbélẹ. Àwọn iyàwó à ẹ̀ṣẹ̀sẹ̀ gbé náà máa ń fún

àwọn ọmọ ilé àti ọmọ ọkọ wọn ní orúkọ ìnagijẹ. Orúkọ bí i eyín góòlù, akòwé, ibàdí ilẹ̀kẹ̀ àti bẹ̀ẹ̀ lẹ̀.

Àwọn orúkọ ìnagijẹ wònyí wọpọ̀ láàárín àwọn Ògù:

Yetonyewa	tiwọn ní wọn ẹ
Nukpokponoshikonanukun	ó n rẹ ojú nàà
Amlonmashikonashio	orun kì í sù òkú
Azemađu	àjẹ ò rí I pa
Gantohunme	ẹrọ wà nínú ọkọ

4.1. Ànfààní lílo Orúkọ Yorùbá àti Ògù

Oríṣííríṣíì ànfààní ni àwọn òbí gbà pé síṣọ ọmọ ní orúkọ Yorùbá lẹ̀ fún un. Lákòòkọ̀, nítorí pé yòò rọ̀rùn fún ọmọ nàà láti lẹ̀ dara pọ̀ mọ̀ ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọmọ Yorùbá tí ó yíwọn ká. Èyí jẹ ọ̀nà kan gbòògì fún idánimọ̀ gégé bí ọmọ Yorùbá. Gégé bí ohun tí Giles (1973) sọ, ó rọ̀rùn púpọ̀ láti tẹ̀ sí ọ̀dọ̀ àwọn Yorùbá tí wọn jo n sọ èdè kan nàà, nítorí èyí yòò mú kí àwọn èrè tí ó bá àwọn èyà Yorùbá tó àwọn ọmọ wọn lẹ̀wọ̀. Àwọn ànfààní tó sí sílẹ̀ fúnwọn jẹ mọ̀ nínú ipò láàrin àwọn olóṣèlú ní ipínlẹ̀ Èkóàti nínú àjọṣepọ̀ tí ó gún rẹ́gẹ̀ pẹ̀lú àwọn ará àdúgbò wọn. Bákan nàà, wọn lẹ̀ bá àwọn Yorùbá ṣowò papọ̀ nítorí orúkọ Yorùbá ti o pawon po. Peng, (1974) nàà, fi yé wa pé orúkọ tí awonèniyàn n pé ara wọn lẹ̀ ẹ̀ ọ̀kúnfà kí àwọn èniyan sùmo tàbí jìnnà sí ẹ̀lòmíṛàn.

Ìwádíí fi hàn pé kii ẹ̀ àwọn Ògù nikan ni ó n jẹ orúkọ Yorùbá. Ó ẹ̀ ẹ̀ láti pàdẹ̀ àwọn Yorùbá tí wọn n fún ọmọ ni orúkọ Ògù, sùgbón kò wọpọ̀. Èrì tí ó dájú wà láàárín àwọn olùkọ̀àti àwọn ọ̀jísẹ̀ Ọ̀lórùn. Ọmọ bíbí Yorùbá lẹ̀ pinnu láti fún ọmọ rẹ̀ ní orúkọ tí ó fẹ̀ràn láàárín àwọn Ògù nítorí ifẹ̀ nílá tí ó ní sí èyà nàà. Bẹ̀ẹ̀ ni, nígbàmíṛàn, àwọn àlagbàágbé àti aráàdúgbò lẹ̀ fún ọmọ tuntun ni orúkọ Ògù láti fidíí ifẹ̀ wọn hàn sí idílé won. Àpẹ̀rẹ̀ ni alàgbà Akínṣẹ̀lú, tiwọn jẹ olùkọ̀fẹ̀yintí tiwọn fún ọmọ wọn ní orúkọ Ògù àti Olùṣọ̀-àguntàn ... tí gbogbo ijọ̀ fún ọmọ wọn ní orúkọ Ògù, nítorí ó ti lo ọ̀dún méjọ̀ pẹ̀lú wọn ṣaájú àkókò tí ó bímọ.

4.2. Ìjọ̀ra tó wà nínú Ètò Ìṣomọ̀lórúkọ Èyà Ògù àti Yorùbá

Ohun kan pàtàkì ni ọmọ bíbí nínú èyà méjéèjì. Ọmọ ni èrè ìgbéyàwó. Ohun idúnnú ni pẹ̀lú bí obínrin bá bímọ̀ lódò, àwọn èniyàn a máa yọ̀ mọ̀ iyá àti ọmọ tuntun jòjòlọ̀. A rí àwọn ìjọ̀ra àti iyàtò nínú ètò Ìṣomọ̀lórúkọ èyà Yorùbá àti Ògù, sùgbón ní àkókọ̀, a máa wo ìjọ̀ra tó wà nínú ètò Ìṣomọ̀lórúkọ Ògù àti Yorùbá.

Àwọn èyà méjéèjì ló máa n ẹ̀ ayẹyẹ̀ ikómojádẹ̀, ó jẹ ohun tó ẹ̀ pàtàkì sí wọn. Èyà Ògù àti Yorùbá ló máa n lo orógbó, obì, ataare, oyin, omi àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lẹ̀ fún ètò Ìṣomọ̀lórúkọ.

Gbogbo ohun èlò Ìṣomọ̀lórúkọ ni àwọn èyà méjéèjì máa n fí sọ ọmọ lórúkọ, tí wọn máa fí ẹ̀ iwúre fún ọmọ tuntun àti iyá ọmọ

Epo- Àmí
Owó- Akwúẹ̀
Oyin –Vlíví

Àwọn èyà méjéèjì ni wọn máa n sọ ọmọ ní orúkọ gégé bí ìgbàgbọ̀ wọn. Ìyẹn ni pé a máa n mọ̀ ẹ̀sìn wọn pẹ̀lú orúkọ tí wọn sọ ọmọ àpẹ̀rẹ̀ ní èyà Yorùbá, tí a bá rí orúkọ bí i:

- Ọ̀jẹ̀múyiwá Ilé Eléégún ni wón
- Ifáfunké Ilé Onífá ni wón.

Tí a bá wo èyà Ògù, àwọn orúkọ bí i:

- a. Fáásí Ìdílẹ̀ Onífá ni wọn.
- b. Gúúsí Ìdílẹ̀ ológun ni wọn

Nínú orúkọ tí àwọn èyà méjèèjì sọ ọmọ wọn á maa n mọ irú ìdílẹ̀ tí wọn ti wá.

- a. Adéwálẹ̀ Ìdílẹ̀ Ọba
- b. Ọdewólẹ̀ Ìdílẹ̀ Ọde

Láàrin àwọn Ògù:

Ahovi Ìdílẹ̀ Ọba

Àwọn èyà méjèèjì ló ní orò ìkómojádẹ ti wọn. Fún àpẹẹrẹ, tí a bá wo èyà Yorùbá, tí obìnrin bá bímọ, kò ní jẹ iyò fún ojò méjọ. Bẹ̀ẹ̀ náà ni ó rí ní èyà Ògù.

Àwọn èyà méjèèjì ló n sọ ọmọ ní orúkọ àmútòrunwá.

4.3. Ìyàtò láàarin Ìsọmọlorúkọ Ògù àti Yorùbá

Bí ijọra ẹ̀ wà nínú àṣà ìsọmọlorúkọ àwọn èyà méjèèjì yìí, bẹ̀ẹ̀ náà ní ìyàtò wà láàarin wọn. Àwọn ìyàtò tí a rí fàyọ̀ nìwọ̀nyí:

1. Omọbinrin àti ọkùnrin le ni orúkọ àmútòrunwá kannáà sùgbón kò rí bẹ̀ lódò èyà Ògù. Fún àpẹẹrẹ, Yorùbá lè sọ ọkùnrin àti obìnrin ni Ìgè sùgbón kò rí bẹ̀ ní ọ̀dò àwọn Ògù. Wọn maa fi hàn pé ọkùnrin rẹ̀ é, obìnrin rẹ̀ é fún àpẹẹrẹ, Ìgè ni wọn n pè ní Gọsú (Ọkùnrin) ati Gọsì (Obìnrin)
2. Àpẹẹrẹ mìíràn tún ní àwọn ọmọ ibejì. Tọkùnrin-tobìnrin ni a lè sọ ní Táíwò tàbí kẹhìndé, sùgbón kò rí bẹ̀ láàrin àwọn Ogu. Tí wọn bá jẹ ọkùnrin méjì lódò àwọn Ògù, orúkọ wọn maa yàtò sí obìnrin sùgbón kò rí bẹ̀ mó èyà Yorùbá. Bí Àpẹẹrẹ, orúkọ bi i, Zinsu-- Táyé-(Ọkùnrin) Sàgbó-Kẹhìndé-(Ọkùnrin), Zinwhe-Táyé-(Obìnrin) àti Táyé-Kẹhìndé-(Obìnrin)
3. Bó tilẹ̀ jẹ pé àwọn èyà méjèèjì maa n ẹ̀ orò ìdílẹ̀ fún ọmọ tuntun, orò ìdílẹ̀ tí àwọn èyà méjèèjì n ẹ̀ yàtò gédégbé sí ara wọn. Àwọn ìdílẹ̀ kan nínú èyà Yorùbá kò ní jẹ kí iyá ọmọ jẹ iyò tàbí ata fún ojò méjọ. Àwọn òmíràn sì wà tí wọn maa gbé ọmọ tuntun náà sínú ọ̀dò láti fi mó bóyá ọmọ wọn ni tàbí iyá ọlómọ gbé ọmọ elòmíràn wá fún wọn. Àwọn ìdílẹ̀ kan náà wà nínú èyà Ògù tí wọn má ní kí iyá ọlómọ sùn sí ilẹ̀ lórí ewé ọ̀gèdẹ̀ fún ojò méjọ. Bẹ̀ẹ̀ sì ni iyá ọlómọ kò ní jẹun nínú abọ̀ àfi nínú igbá títí ojò méjọ.
4. Ètò ìsọmọlorúkọ àwọn èyà méjèèjì yàtò sí ara wọn. Àwọn èyà Yorùbá a maa fi àwọn ohun èlò ìsọmọlorúkọ bí i obì, ataare, orógbó, àádùn ẹ̀ iwúre fún ọmọ ni. Sùgbón ẹ̀wà àti àgbàdó ni àwọn Ogu maa n lò fún iwúre.
5. Láààrin àwọn Yorùbá, léyìn tí wọn bá bímọ tán, iyá iyàwó ló maa n ẹ̀ itọjú ọmọ rẹ̀ tàbí iyá ọkọ nígbà tí ó bá bímọ sùgbón àwọn “THÓIN” ilẹ̀ ló maa n ẹ̀ itọjú obìnrin tó ẹ̀ bí mọ.

5. Ágbálogbábò

Pépa yìí ẹ̀ àfihàn ìsọmọlorúkọ láàarin àwọn Yorùbá àti Ogu. Pépa yìí fídíi rẹ̀ múlẹ̀ pé, nítorí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀dún tí wọn ti wà papọ̀, ìrònú àwọn èyà méjèèjì fẹ̀rẹ̀ papọ̀ níwọ̀n igbà tí ó ẹ̀ pé àwọn oríṣìiríṣìí orúkọ tí a rí láàarin àwọn Yorùbá náà ni láàarin àwọn Ogu. Síbẹ̀, ìyàtò gedegbe wà nínú ọ̀nà ìsọmọlorúkọ àwọn èyà méjèèjì tí ó fi hàn pé èyà ọ̀tọ̀tọ̀ ni wọn. Àwọn ohun àbùdá wọ̀nyí ni àwọn èyà méjèèjì gbọ̀dọ̀ tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mó, pàápàá jùlọ̀ èyà Ogu. Ìmọ̀ràn wà ní pé àwọn èyà méjì yìí (Yorùbá àti Ògù) má ẹ̀ pá àṣà wọn tí, kí wọn mú wọn gẹ̀gẹ̀ bí ó ti wà láti ibèrẹ̀ pépẹ̀, kí àṣà náà

má bá a parun. Ní iparí, níwòn igbà tí ó jẹ pé ibásepò àti irépò tó lóòrìn wà láàárín àwọn èyà méjèjè, yóò dára bí a bá lè wo àwọn àṣà miíràn ní àwùjò wo

Ìwé Ìtókasi

- Adebonojo, D. (2023). Beyond Mere Words: Seeing Names through the Yoruba Lens of Function. Obiamalu, G; Hunjo, H. and Adesanya, A. (Eds). *Evolving trends In Language and Linguistics: A Festschrift in Honour of Harrison Rotimi Adeniyi*. Lagos. Free Enterprise Publishers. Pp 439-445.
- Adéoyè (2014). *Àṣà àti Ìṣe Yorùbá*, Ìbàdàn: University Press Plc.
- Adéyemí (2006). *Tìpòrì Litírésọ ní Èdè Yorùbá*, Ìjèbú-Òde: Shebiotimo Publication.
- Ajao, A. and Oyebola, T. (2020). Customization of Yoruba Names on Social Media And Its Sociolinguistics Implications on Cultural Values. *Falola, T. and Olubomehin, D. (Eds). Yoruba Nation and Politics since the Nineteenth Century. Essays In Honour of Prof J.A. Atanda*. Pan African University Press. Pp 487-599
- Bamidele, R. (2010) Naming Ceremony: Comparative Analysis of the Igbo and Yoruba Culture in Nigeria. *Continental J. Arts and Humanities* 2. 7-16. Retrieved on 18th July, 2023 from <https://www.researchgate.net>.
- Matthew, N.M. (2022). *Ìyàtò Àti Ìjọra Tí Ó Wà Láàárín Àṣà Yorùbá Àti Ògù. Ìṣe Àṣekágbá Fún Gbígba Oyè Bí Eé. Èka Èkọ Èdè Adúláwò Àti Litírésọ*, Yunifásití Ìpínlẹ̀ Èkó.
- Meseweku, B. (2001). *Badagry District*, Lagos: John West Publication Ltd.
- Onadipe-Shalom, T. (2013). *Sociolinguistics Context of Egun (Ogu) Language Maintenance and Shift in Badagry, Lagos State*. An Mphil Dissertation of the University Of Ibadan
- Oni, H. (2018). Comparative Study of Naming Ceremony in Yoruba Traditional Society, Islamic and Judeo-Christian Traditions. Retrieved on 9th September 2023 from <https://www.academia.edu>.
- Senayon, E. (2023) Taxonomy of Ogu Nominal Shift to Yoruba. *Pedagogika Spoleczna Nova*. tom 3 nr 5. Pp 125-144.
- Sufinanu, A. (2020). Naming In Yoruba Cultural Thought. *Falola, T. And Olubomehin, D. (Eds). Yorùbá Nation and Politics Since the Nineteenth Century. (Eds) Falola, T. And Olubomehin, D. Essays in Honour of Prof J. A. Atanda*. Press. Pp 501-516.